

Л. Заморська,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»

ГЕНЕЗА РОЗУМІННЯ ПРАВОВОЇ НОРМАТИВНОСТІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СОЦІАЛЬНОЇ: СУТНІСНИЙ АНАЛІЗ

Нормативність в узагальненому виді розкривається в двох характеристиках: нормальність і нормованість. Нормальність означає прийнятність певних соціальних відносин (що розкривається такими ознаками, як природна необхідність, типовість, поширеність і так далі), а нормованість соціальної матерії означає її впорядкованість, встановлення моделей відносин, що класифікуються, рамок, масштабів, заходів поведінки. Нормованість є наслідком моделюючої здатності нормативних феноменів і виражається у врегульованості соціальної діяльності певними нормативами.

Нормативність властива усім соціально-правовим явищам. Суспільні відносини, суспільна свідомість, соціальні норми — усе це прояви (форми об'єктивування) соціальної нормативності. Говорячи про співвідношення норми і нормативності, можна сказати, що норма — це квінтесенція соціальної нормативності. Соціальні норми виражають нормативність у концентрованому виді, є найбільш певним, лаконічним її проявом. Називаючи норми особливо значимим проявом нормативності, Е. Г. Ліпатов підкреслює, що саме «виокремлення і відособлення нормативності у вигляді норм» дозволяє останнім бути і засобом відображення реальних потреб, і засобом встановлення порядку [1]. Ознаки соціальної нормативності виступають упорядковувачими чинниками, що і вказує на регулятивні можливості норм. Відповідь на питання: у чому полягає нормативна сила соціальних норм слід шукати у площині зв'язку категорій «належне», «норма», «нормативність» [2]. У зв'язку з цим виділяється позиція деяких науковців (О. А. Івін,

І. О. Ільїн, С. Н. Попов, П. М. Рабинович, Ю. П. Солонухін, А. А. Старченко), які розглядають соціальну норму як авторитетний припис належного та ототожнюють її з логічним судженням нормативного характеру, тобто з судженням, що містить сформульоване правило поведінки.

Соціальні норми (а також правові) як прояв соціальної нормативності повинні відбивати усі характеристики останньої. Проте слід зауважити, що при аналізі нормативності виділяють дві сторони проблеми: об'єктивні вимоги соціального життя і усвідомлення необхідності нормативності. «...Люди в ході суспільної практики, — вказує Е. Г. Ліпатов, — починають усвідомлювати соціальну важливість цінностей і необхідність нормативності. Її потреба проходить через свідомість, ідеологію і члени суспільства починають формувати традиції, звичаї, заповіді, норми релігійних відправлень, моральності, права. Усе це формує звички, образ поведінки і життя» [3]. Цей момент усвідомлення збільшує долю свідомовольового (суб'єктивного) моменту нормогенезу. Усвідомивши важливість нормативності, суспільство намагається змодельювати пізнані властивості нормативності у вигляді ідеальних норм. Соціальні норми спочатку передбачалися як квінтесенція нормативності, концентрат її регулюючих властивостей. У цьому сенсі соціальні норми є результатом нормотворчості як сукупності соціальних взаємозв'язків, що історично склалися, і форм у нормативні ідеальні системи. У процесі формування соціальних норм як прояви соціальної нормативності суб'єктивний чинник має біль-

як результат взаємодії людини і природи) породжують регулюючі чинники (символічні і знакові системи регуляції, зразки поведінки, цілі і ідеали), які у міру розвитку відносин в суспільстві діють усе більш автономно» [5].

Висока міра абстрактності моделей поведінки, що видозмінюються, підвищує і рівень деформації відображення (причому мова йде як про природну деформацію, що виникає у будь-якому процесі абстрагування, так і про штучно здійснену, коли моделюються бажані з точки зору інтересів певного класу варіанти поведінки).

Проте слід пам'ятати, що ідеальні соціальні норми — результат ціннісної модифікації об'єктивних норм, вони, як пише Е. А. Лукашева, «не конструюють дійсність довільно». «Оскільки перед ними стоїть завдання активного впливу на суспільні відносини, вони повинні «зважати» на світ реально існуючої нормативності» [6].

Ефективність ідеальної норми закладена в її максимальній «наближеності» до об'єктивної норми та адекватного відображення. «Це визначає, — пише Е. А. Лукашева, — їх трансформацію в єдину соціальну норму, суть якої полягає в посиленні її соціальної дії, перетворенні на ефективний засіб соціального управління процесами і явищами».

Соціальна норма являє собою нероздільну єдність об'єктивного і суб'єктивного. Як недооцінка, так і переоцінка об'єктивних або суб'єктивних чинників нормотворення тягне за собою формування спотвореної картини соціальної регуляції.

Єдність об'єктивних і суб'єктивних характеристик соціальної норми зумовлює її ефективність, яку ми розглядаємо як невід'ємну властивість норми. Сама життєздатність норми, і правової також, залежить від збалансованого поєднання її об'єктивних і суб'єктивних властивостей. «Ефективність ідеальних правових норм нерозривна з їх відповідністю об'єктивним соціальним нормам, включеним у буття», — підкреслює Е. А. Лукашева [7].

Відсутність належної збалансованості в трактуванні об'єктивних і суб'єктивних характеристик нормативності призводить до спотвореного уявлення про суть правових явищ, у тому числі і норм права. Вважається, що ці моменти стали причиною багатьох проблем в юридичній науці, у тому числі і кризи сучасного праворозуміння.

У сучасному правознавстві спостерігається стійка тенденція до абсолютизації суб'єктивних чинників нормогенезу. Під нормою традиційно розуміється результат творчості людини. І це, у свою чергу, привело до того, що в розумінні правової норми переважали саме суб'єктивні нормотворчі чинники. При аналізі властивостей і змісту правових норм гіпертрофується роль нормотворчого авторитету, волі законодавця. Стосовно теорії правової норми перебільшується значення суб'єктивного чинника нормотворчості, що привело до дещо етатистського трактування, до абсолютизації ролі держави в розумінні правової норми. У результаті у свідомості залишається тільки уявлення про норму як загальнообов'язкове правило або веління, встановлене волею законодавця, що підтримується силою державного примусу.

Таке розуміння правової норми багато в чому зумовило і певне (вузьке) трактування правової нормативності у вітчизняній теорії права, коли вона (нормативність) розумілася як функціональна властивість права, похідна від юридичних норм. Вважається, що саме таке трактування нормативності багато в чому зумовило виникнення проблеми вітчизняного праворозуміння, що пов'язується із спробами здолати недоліки «нормативної» концепції права.

«Суб'єктивістське» трактування нормативності у сучасному правознавстві безпосередньо пов'язане і з ще одним чинником. Відображення суспільною свідомістю об'єктивної нормованості соціального буття є «ідеологічним процесом, і тому воно може давати спотворені, неточні судження про відображений об'єкт» [8]. Адекватне відображення правом суспільних відносин є складним

процесом і, як вірно зазначив І. Сабо, має свої специфічні закономірності. «Ці закономірності видозмінюються залежно від суспільних систем, зокрема залежно від того, які політико-ідеологічні уявлення переважають в процесі правотворчості» [9]. «Ідеологізоване» відтворення тих або інших реальних відносин в умовах класово-антагоністичних формацій завжди було пов'язане з прагненням панівних класів відобразити свій класовий інтерес як загальний, монополізувати певні способи людської поведінки або соціальні блага. Формування визначеного — ідеологізованого, класового праворозуміння привело до відповідного трактування нормативності права. Нормативність у вітчизняному правознавстві тривалий час існувала як ідеологічна, а не як правова, концепція і була похідна від ідеологізованого праворозуміння. Подальший відхід від класового праворозуміння дещо зачепив проблематику правової нормативності, яка, як і правова норма, продовжувала залишатися етатизованою.

Розуміння нормативності нерозривно пов'язане з праворозумінням. Поняття правової нормативності, її місце як властивості права серед інших його властивостей безпосередньо залежить від розуміння права. Від праворозуміння залежить і саме трактування правової норми. Зміна «питомої ваги» правової нормативності безпосередньо пов'язана з еволюцією уявлень про право у сучасному правознавстві. Деформація уявлень про правову нормативність і про правову норму викликана абсолютизацією суб'єктивних аспектів нормогенезу. Вирішальну роль серед таких суб'єктивних чинників відіграла ідеологізація праворозуміння і юридичної науки в цілому. Сучасні підходи до праворозуміння пов'язані, на нашу думку, і з новим трактуванням нормативності права на основі накопиченого до сьогоднішнього дня масиву наукового знання. Логічним продовженням цього підходу буде конструювання сучасної моделі правової нормативності з урахуванням новацій праворозуміння і існуючих напрацювань правової науки.

Ключові слова: соціальна нормативність, норма права, правова реальність, нормативність права.

Автор намагається визначити поняття та сутнісний зміст соціальної нормативності через загальну характеристику основних властивостей даного явища соціальної дійсності, а також встановити її значення для правової нормативності.

Автор пытается определить понятие и сущностное содержание социальной нормативности через общую характеристику основных свойств данного явления социальной действительности, а также установит её значение для правовой нормативности.

Author tries to define a concept and essential content of social normativeness through general description of basic properties of this phenomenon of social reality also the author tries to set the place of social norm and its value for normativeness of law.

Література

1. Липатов Э. Г. Нормативность правовых явлений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Э. Г. Липатов. — Саратов, 1996. — С. 10.
2. Кабальський Р. О. Нормативність права як предмет філософського аналізу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Р. О. Кабальський. — Х., 2008. — С. 8.
3. Липатов Э. Г. Вказ. пр. — С. 11.
4. Нормы советского права. Проблемы теории / под ред. М. И. Байтина, В. К. Бабаева. — Саратов, 1987. — С. 84.
5. Ручка А. А. Социальные ценности и нормы / А. А. Ручка. — К., 1976. — С. 26.
6. Лукашева Е. А. Право. Мораль. Личность / Е. А. Лукашева. — М., 1986. — С. 33.
7. Лукашева Е. А. Вказ. пр. — С. 35.
8. Пеньков Е. М. Социальные нормы: управление, воспитание, поведение / Е. М. Пеньков. — М., 1990. — С. 33.
9. Сабо Имре. Основы теории права / Имре Сабо. — М.: Прогресс, 1974. — С. 176.